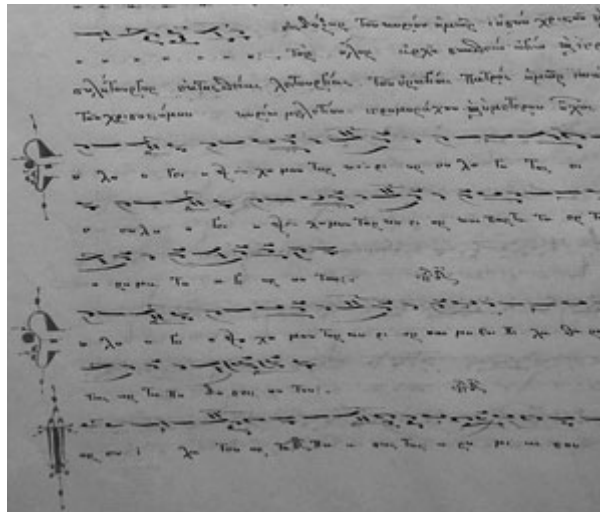

Ναουσαίοι μελουργοί του 18ου αι.

/ [Πεμπτουσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες](#)

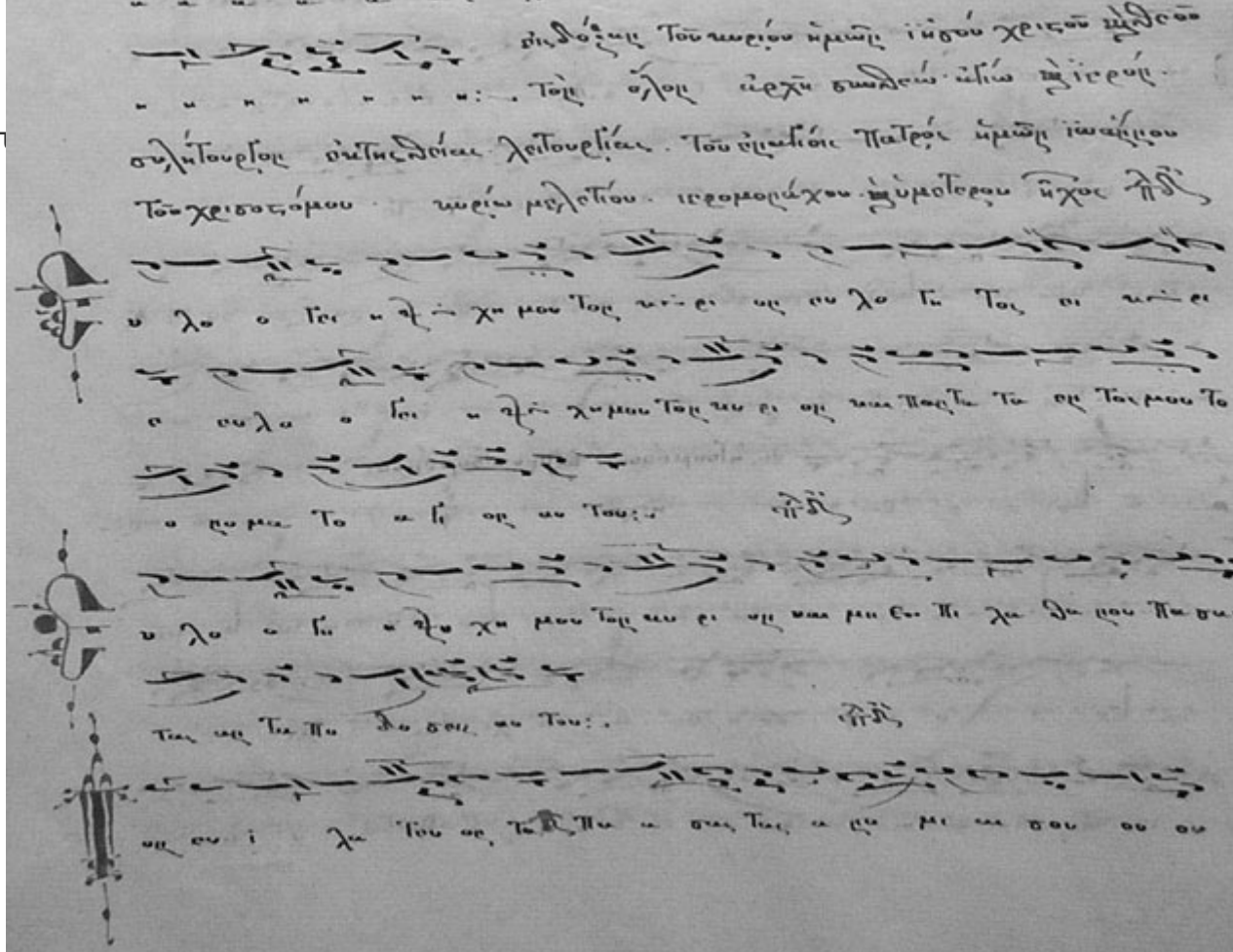
Μελέτιος Ιερομόναχος ο Ναουσαίος ο διδάσκαλος

Ο Μελέτιος¹⁰ ζει στα μέσα του 18^{ου} αιώνα¹¹ και κατάγεται από την Νάουσα. Για την καταγωγή μας πληροφορεί ο γραφέας του κώδικα 22 της Ιεράς Μονής Αγίου Νικολάου Ανδρου, ο οποίος είναι άγνωστος,¹² και σημειώνει σε μέλος του ιερομονάχου Μελετίου εκτός των άλλων και το δηλωτικό επίθετο της καταγωγής του μελουργού «... Ναου-σαίου»¹³.

Από τον κώδικα του Ησυχαστηρίου Αγ. Ιωάννου του Θεολόγου Σουρωτης, πληροφορούμαστε και τις ιδιότητες του Μελετίου ως ιερο-μονάχου και διδασκάλου. Γι' αυτές μας πληροφορεί ο μαθητής του και γραφέας του κώδικα Κύριλλος ιερομόναχος, ο οποίος σημειώνει σε μέ-λος του Μελετίου «κυρίου Μελετίου ιερομονάχου καί ήμετέρου διδα-σκάλου»¹⁴. Συνεπώς, αφού ο ιερομόναχος Μελέτιος έχει φτάσει σε ση-μείο να διδάσκει, συμπεραίνουμε ότι ήταν κάτοχος ιδιαίτερης γνώσης, όσον αφορά τον χώρο της ψαλτικής τέχνης, την οποία μετέδιδε και σε άλλους μαθητές εκτός του Κυρίλλου, διαδίδοντας έτσι την ψαλτική παράδοση της περιοχής.

Η ιδιότητα του ιερομονάχου καθώς και αυτή του δασκάλου του Κυ-ρίλλου μας κάνει να πιστεύουμε ότι και αυτός έζησε και μελούργησε στη Μονή του Τιμίου Προδρόμου Ναούσης.

Περισσότερα βιογραφικά στοιχεία για τον ιερομόναχο Μελέτιο δεν διαθέτουμε μέχρι στιγμής. Με βάση τα υπάρχοντα στοιχεία μπορούμε να τοποθετήσουμε το

Εργογραφία του Μελετίου του Ναουσαίου του διδασκάλου

Στο έργο του ιερομονάχου Μελετίου περιλαμβάνονται μέλη του Παπαδικού κυρίως γένους¹⁵. Ο Μελέτιος φέρεται να μελοποίησε, στην ακολουθία του εσπερινού, τους στίχους του «Μακάριος Άνήρ», σε ή-χους πλ.α'¹⁶ και β' (έξω) μαζί με το Τριαδικό Δοξαστικό¹⁷ και το αντί-στοιχο Θεοτοκίο¹⁸.

Όσον αφορά τον ήχο στον οποίο μελοποιήθηκαν το Τριαδικό Δοξα-στικό και το αντίστοιχο Θεοτοκίο μπορούμε να κάνουμε τις εξής πα-ρατηρήσεις: Στο χειρόγραφο του Ησυχαστηρίου Σουρωτής το μάθημα είναι μελοποιημένο σε ήχο πλ.α'¹⁹. Το ίδιο όμως δεν συμβαίνει και στα χειρόγραφα EBE -ΜΠΤ 810²⁰ και Αγ. Νικολάου Ανδρου 22²¹, φ. 25β, ό-που ο μελουργός ορίζει ότι το μάθημα ψάλλεται σε ήχο β' (έξω) και πλ.β' αντίστοιχα. Από την σύγκριση των κωδίκων του Ησυχαστηρίου Σουρωτής και EBE-ΜΠΤ 810 προκύπτει ότι ο Μελέτιος συνέθεσε δύο διαφορετικά Τριαδικά Δοξαστικά, το πρώτο σε ήχο πλ.α' και το δεύτε-ρο σε ήχο β' (έξω). Μάλιστα το δοξαστικό σε ήχο β' (έξω) είναι κατά πολύ συντομότερο από το πρώτο, όσον αφορά το μέλος, ενώ το ποιη-τικό κείμενο παρουσιάζει μικροδιαφορές²².

Σχετικά με την πλοκή του μέλους, ο μελουργός, στη σύνθεση των στίχων του ψαλμού χρησιμοποιεί ως βάση τον ήχο πλ.α', ενώ σε κά-ποιες περιπτώσεις χρησιμοποιεί την σκληρή χρωματική κλίμακα και τον πλ.β'. Στην μελοποίηση του Δοξαστικού σε ήχο πλ.α', χρησιμοποι-εί την διατονική κλίμακα του ήχου (ανέανες) ενώ στην εξέλιξη του μέ-λους του κάνει χρήση του χρωματικού γένους και των κλιμάκων του δευτέρου ήχου (νεανές) και του πλαγίου δευτέρου (νεχέανες).

Οι ίδιες θέσεις χρησιμοποιούνται και στην πλοκή του μέλους του Θεοτοκίου, μόνο που εδώ ο μελουργός αποφεύγει την χρήση της σκληρής χρωματικής κλίμακας.

Η ίδια ποικιλία ήχων υπάρχει και στο μέλος του Τριαδικού Δοξα-στικού, το οποίο παρουσιάζεται μελοποιημένο σε ήχο β' (έξω). Ο με- λοποιός εκτός από την χρήση του χρωματικού γένους δεν παραλείπει να χρησιμοποιήσει και το διατονικό.

Τα παραπάνω μέλη συνοδεύονται και από χαρακτηρισμούς. Έτσι λοιπόν το μέλος των στίχων του ψαλμού χαρακτηρίζεται ως «πάνυ ήδιστον»²³ ενώ το μέλος το Τριαδικού του β'(έξω) ήχου χαρακτηρίζεται «έντεχνον καί δύσκολον»²⁴, χαρακτηρισμό που ακολουθεί και το Θεο-τοκίο²⁵.

Στην ακολουθία του Όρθρου²⁶, ο Ιερομόναχος Μελέτιος μας έχει παραδώσει το μέλος του πολυελέου «Έπί τών ποταμών Βαβυλώνος», σε ήχο πλ.β' νενανώ. Το μάθημα επιγράφεται ως εξής: «έκ τού τρίτου ψαλμού κυρίου Μελετίου ιερομονάχου και ήμετέρου διδασκάλου... χύ-μα²⁷ λέγεται καί άργώς»²⁸, ενώ στον κώδικα του Αγ. Νικολάου Ανδρου σημειώνεται ότι το μάθημα είναι «Κατανυκτικόν καί ώραίον»²⁹.

Ο μελουργός προκειμένου να αποδώσει το επιθυμητό αποτέλεσμα χρησιμοποιεί τον τρίφωνο πλ.β', τον γνωστό ως Νενανώ, κάτι που το δηλώνει σε κάθε στίχο του πολυελέου.

Τέλος, ο Μελέτιος μας έχει παραδώσει και μέλη της Θείας Λειτουργίας. Πρόκειται για τις μελοποιήσεις των δύο στάσεων των Τυπικών, ενός Χερουβικού, ενός Κοινωνικού, καθώς επίσης και τη μελοποίηση του Μεγαλυναρίου «Άξιον ἐστί».

Ο ήχος στον οποίο μας παραδίδει μελοποιημένα τα Τυπικά, ο Με-λέτιος, είναι για την πρώτη στάση ο πλ. δ', ενώ για την δεύτερη στάση ο β'³⁰. Ο μελοποιός, χρησιμοποιεί την διατονική κλίμακα και την μα-λακή χρωματική κλίμακα, στις δύο στάσεις, αντίστοιχα. Πολλές μετα-πτώσεις σε άλλες κλίμακες δεν είναι εμφανείς εκτός συγκεκριμένων περιπτώσεων.

Το μέλος του Χερουβικού καταστρώνεται από τον μελουργό, με την χρήση της διατονικής κλίμακας του α' ήχου (τετράφωνος)³¹. Σε ορισμένες περιπτώσεις αυτός χρησιμοποιεί και την χρωματική κλίμακα προκειμένου να δώσει ηχόχρωμα β' ήχου.

Το μέλος του κοινωνικού το παραδίδει σε ήχο πλ.α'. Και εδώ συνηθίζει να χρησιμοποιεί σε πολλές περιπτώσεις, εκτός της διατονικής κλίμακας, την σκληρή χρωματική κλίμακα δίνοντας ηχόχρωμα πλ.β' και β'ήχου.³²

Τέλος το μέλος του Μεγαλυναρίου «Άξιον ἐστί», παραδίδεται σε ήχο β' (έξω)³³. Εδώ ο μελοποιός χρησιμοποιεί αποκλειστικά και μόνο την κλίμακα του ήχου και δεν παρατηρούνται μεταπτώσεις σε άλλους ή-χους.

Τα παραπάνω μέλη ανθολογούνται στους εξής κώδικες: Κώδ. Ησυχαστηρίου Αγ. Ιωάννου του Θεολόγου Σουρωτής, Κωδ. ΕΒΕ – ΜΠΤ 810 και στον Κώδ. Αγίου Νικολάου Ανδρου 22.

10. Σύγχρονος του Μελετίου είναι και ο άλλος Μελέτιος, Κρητικός στην καταγωγή, ο επονομαζόμενος “νέος”, σε αντιδιαστολή με τον “παλαιό” που έζησε στα τέλη του 17^{ου} αιώνα και κατάγονταν από την Βέροια. Για τον Μελέ-τιο τον “παλαιό” βλ. σχετικά Εμμανουήλ Γ. Ξυνάδας, *Η Ψαλτική Παράδοση*, ο.π., 71-78.

11. Στοιχεία για την χρονολόγηση του Μελετίου αντλούμε από τους χειρόγραφους κώδικες όπου περιέχονται μαθήματά του. Πρώτος χρονολογικά είναι αυτός του Ησυχαστηρίου Αγ. Ιωάννου του Θεολόγου Σουρωτής, ο οποίος γράφεται από τον ιερομόναχο Κύριλλο περί τα 1770. Για την χρονολό-γηση του κώδικα βλ. Εμμανουήλ Γιαννόπουλος, *Ταμείον Χειρογράφων Ψαλτι-κής Τέχνης*,

12. Μόνο εικασίες μπορούν να γίνουν για την ταυτότητα του γραφέα του κώδικα 22 της Ι.Μ. Αγίου Νικολάου Ανδρου. Ο γραφικός του χαρακτήρας, όπως παρατηρεί ο Εμμ. Γιαννόπουλος, μοιάζει πάρα πολύ με τον γραφικό χαρακτήρα του ιερομονάχου Κυρίλλου του Ναουσαίου, μοιάζει όμως και με τον γραφικό χαρακτήρα του Θεοφίλου Νικολάου Τζερτζέλη, χειρόγραφο του οποίου συναντούμε στο αρχοντικό Τοσίτσα στα Γιάννενα. Βλ. Εμμανουήλ Γιαννόπουλος, *Τα Χειρόγραφα Ψαλτικής Τέχνης της Νήσου Άνδρου*, Άνδρος, 2005, 134. Από το περιεχόμενο του κώδικα διαπιστώνεται ότι αυτός έχει άμεση σχέση με την Ψαλτική Παράδοση της επαρχίας Βεροίας και το περιεχόμενό του ομοιάζει με το περιεχόμενο άλλων κωδίκων της ίδια παραδόσεως. Συνεπώς δεν είναι απίθανο να υποστηρίξουμε ότι ο γραφέας του κώδικα σχετίζεται με την περιοχή.

13. Εμμανουήλ Γιαννόπουλος, *Τα Χειρόγραφα*, ο.π., 124.

14. Κώδικας Ησυχαστηρίου Αγ. Ιωάννου του Θεολόγου Σουρωτής, φ.261β., 297α, 333β, 477α, («1770), Παπαδική. Αυτοψία και καταλογογραφημένος στο Εμμανουήλ Γιαννόπουλος, *Ταμείον*, ο.π., 86-107.

15. Για το Παπαδικό Γένος μελοποιίας βλ. Χρυσάνθος εκ Μαδύτων, *Εισαγωγή εις το Θεωρητικόν και Πρακτικόν μέρος της Εκκλησιαστικής Μουσικής και Θεωρητικόν Μέγα της μουσικής*, Παρισίους, 1821, (ακριβής ανατύπωση Κουλτούρα, χ.χ.), 179, §404. Γρηγόριος Στάθης, *Οι αναγραμματισμοί*, ο.π., 44,46.

16. Στον κώδικα Αγ. Νικολάου Ανδρου το *Μακάριος άνήρ*, παρουσιάζεται σε ήχο πλ.β' αντί για πλ.α', κάτι που δεν συμφωνεί με τα δύο άλλα χειρό-γραφα όπου περιέχεται το συγκεκριμένο μάθημα. Την πληροφορία για το μέλος του *Μακάριος Ανήρ* σε ήχο πλ.β' λαμβάνουμε από τον Εμμανουήλ Γιαννόπουλο. Βλ. Εμμανουήλ Γιαννόπουλος, *Τα Χειρόγραφα*, ο.π., 124.

17. Το κείμενο του Δογματικού Δοξαστικού έχει ως εξής: «Δόξα Πατρί καί Υιώ και άγίω Πνεύματι, Δόξα Σοί Πάτερ άγέννητε, Δόξα Σοί Υιέ γεννητέ, Δόξα Σοί τό Πνεύμα τό Άγιον τό έκ τού Πατρός έκπορευόμενον καί έν Υιω άναπαυόμενον. Τριάς άγία Δόξα Σοί. Δόξα Σοι ό Θεός, το το το περιρρεμ., και ανανε Τριάς άγία Δόξα Σοί, Έλέησον τόν δούλον Σου». Κώδ. Ησυχαστηρίου Αγ. Ιωάννου του Θεολόγου Σουρωτής, φ. 267α- 268α, ο.π.

18. Το κείμενο του Θεοτοκίου έχει ως εξής: «Καί νύν καί άεί καί εις τους αιώνας τών αιώνων άμήν. Παντάνασσα Πανάχραντε Μήτερ ευλογημένη Βασί-λισσα Κυρία μου ύπερδεδοξασμένη, ύμνούμεν Σε, ευλογούμεν Σε την προηγια-σμένη καί έκ πασών τών γεννεών μόνην έκκληγεγμένην, τι τι τι περιρεμ., και ανανε πρέσβευε καί σώσον με. ».

Κώδ. Ησυχαστηρίου Αγ. Ιωάννου του Θεολόγου Σουρωτής, φ. 268β – 269α, ο.π.

19. Κωδ. Ησυχαστηρίου Σουρωτής, φ. 267α-268α

20. ΕΒΕ – ΜΠΤ 810, φ. 45β, (1789), *Ανθολογία*. Αυτοψία και κατάλογος του κώδικα στο αρχείο μου.

21. Η πληροφορία από Εμμανουήλ Γιαννόπουλος, *Τα Χειρόγραφα*, ο.π., 24.

22. Εμμανουήλ Γιαννόπουλος, *Τα Χειρόγραφα*, ο.π., 124.

23. Παρόμοιοι χαρακτηρισμοί χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν δύσκολα μαθήματα της Παπαδικής και κυρίως του Μαθηματαρίου. Χρησιμο-ποιώντας τέτοιους χαρακτηρισμούς ο μελοποιός προδιαθέτει τον ερμηνευτή στην εκτέλεση του Μαθήματος.

24. Εμμανουήλ Γιαννόπουλος, *Τα Χειρόγραφα*, ο.π., 124-125.

25. Στην ακολουθία του όρθρου συμπεριλαμβάνουμε και το μέλος του «Χριστός Ανέστη», το οποίο συνέθεσε ο Μελέτιος και περιλαμβάνεται στον κώδικα Ησυχαστηρίου Σουρωτής. Επίσης ως δικό του έργο μπορεί να θεωρηθεί και η σύνθεση του Αναστάσιμου κανόνα του Πάσχα, «Αναστάεως ημέρα», η οποία ακολουθεί του μέλους του Χριστός Ανέστη. Η ταυτότητα του συνθέτη είναι άγνωστη διότι το φύλλο του κώδικα σε εκείνο το σημείο είναι υπερβολικά φθαρμένο.

26. Με την ένδειξη «χύμα» ο γραφέας θέλει να δηλώσει ότι το μέλος μπορεί να ψαλλεί και ως εκλογή συνήθως την περίοδο του Τριωδίου.

27. Το κείμενο έχει ως εξής: «Αλληλούια, δόξα Σοι Πάτερ αγέννητε, δόξα Σοι Υιέ γεννητέ, δόξα Σοι το Πνεύμα το Άγιον το εκ του Πατρός εκπορευόμενον και εν Υιώ αναπαυόμενον, Τριάς Αγία Δόξα Σοι, Δόξα Σοι ο Θεός».

28. Κωδ. Ησυχαστηρίου Αγίου Ιωάννου Θεολόγου Σουρωτής, φ.297α. Εμμανουήλ Γιαννόπουλος, *Τα Χειρόγραφα*, ο.π., 126.

29. Κωδ. Ησυχαστηρίου Αγ. Ιωάννου Θεολόγου Σουρωτής, φ. 333β- 336α, και ΕΒΕ – ΜΠΤ 810, φ.134α -140β.

30. Κωδ. Ησυχαστηρίου Αγ. Ιωάννου Θεολόγου Σουρωτής, φ. 406α – 406β και ΕΒΕ -ΜΠΤ 810, φ.192β.

31. Κωδ. Ησυχαστηρίου Αγ. Ιωάννου Θεολόγου Σουρωτής, φ. 476β – 477α.

32. Κώδ. Ησυχαστηρίου Αγ. Ιωάννου Θεολόγου Σουρωτής, φ. 422β.